

УДК 323.12:94(477.82)

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8\(38\)-959-971](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-959-971)

Матвійчук Віталій Олександрович аспірант кафедри історії України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, тел.: (0412)43-15-45, викладач кафедри суспільних наук ЖВІ ім. С.П Корольова, м. Житомир, <https://orcid.org/0009-0001-2587-3970>

АНТИСЕМІТИЗМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1917 РОКУ

Анотація. Метою статті є дослідження основних проявів антисемітизму та антиєврейських акцій, вчинених військовослужбовцями колишньої російської імператорської армії на території Волинської губернії у другій половині 1917 р., а також встановлення факторів, що сприяли їх поширенню. Методологія наукового дослідження ґрунтується на основі загальнонаукових і спеціальних історичних методів з урахуванням базових принципів історичного пізнання. Принципи історизму та науковості дали змогу відтворити події, пов'язані з антиєврейським насильством на Волині, з урахуванням історичних обставин та відтворенням причинно-наслідкових зв'язків. Принцип об'єктивності допоміг підійти до розгляду окресленої проблематики з урахуванням об'єктивних історичних закономірностей та з критичним аналізом літературно-джерельної бази. Використання принципу системності дозволило врахувати всю наявну автору літературно-джерельну базу для комплексного охоплення теми. Наукова новизна полягає в тому, що вперше на основі широкої джерельної бази досліджено основні фактори, що сприяли поширенню антисемітизму серед військовослужбовців, дислокованих на території Волинської губернії, та досліджено специфіку перебігу антиєврейських погромів в другій половині 1917 р. У результаті автор приходить до висновку, що факторами, які сприяли поширенню антисемітських настроїв в армійському середовищі, стали солдатське невдоволення, викликане поганим всебічним забезпеченням, провальний наступ на фронті, який викликав масове дезертирство та непокору, засилля більшовицьких ідей в солдатському середовищі. Встановлено, що антиєврейські погроми відбувались за схожим сценарієм та мали здебільшого соціально-економічний характер.

Ключові слова: євреї, єврейський погром, запасні полки, більшовики, Волинська губернія.

Matviichuk Vitalii Oleksandrovych PhD Student at the Department of History of Ukraine, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, tel.: (0412) 43-15-45, lecturer of the Department of Social Sciences of the Korolov Zhytomyr Military Institute, <https://orcid.org/0009-0003-7516-4114>

ANTISEMITISM OF RUSSIAN MILITARY PERSONNEL IN VOLHYN GOVERNORATE IN THE SECOND HALF OF 1917

Abstract. This article aims to examine the main forms of antisemitism and anti-Jewish actions carried out by members of the former Russian Imperial Army in the territory of the Volyn Governorate during the second half of 1917. It also seeks to identify the key factors that facilitated their spread. The research methodology is grounded in both general scientific and specialized historical methods, founded on core principles of historical cognition. Principles such as historicism and scientific objectivity enabled the reconstruction of events related to anti-Jewish violence in Volyn, with careful consideration of the historical context and the causal relationships involved. The principle of objectivity ensured an impartial approach to the issues, grounded in an analysis of objective historical patterns and critical evaluation of the source and documentary base. The systematic approach allowed for an inclusive analysis of all available sources, ensuring a comprehensive coverage of the topic. The scientific novelty of the study lies in the fact that, for the first time, a broad source base has been utilized to identify the main factors that contributed to the spread of antisemitism among military personnel stationed in the Volyn Governorate, as well as to analyze the specific characteristics of the anti-Jewish pogroms in the latter half of 1917. The author concludes that key factors fostering the proliferation of anti-Semitic sentiments within the military environment included soldiers' dissatisfaction caused by inadequate supply and support, a failed offensive that led to widespread desertion and insubordination, and the infiltration of Bolshevik ideas among the troops. It has been established that the anti-Jewish pogroms followed similar patterns and were predominantly of socio-economic origin.

Keywords: Jews, anti-Jewish pogroms, reserve regiments, Bolsheviks, Volyn Governorate.

Постановка проблеми. Незважаючи на той факт, що євреї в роки Великої війни проходили військову службу в Російській імператорській армії, армійське середовище від генерала до простого солдата вирізнялось високим рівнем антисемітизму. У євреях часто бачили ворожих шпигунів та зрадників, їх піддавали політиці виселення з територій ведення бойових дій, а містечка з єврейським населенням громили відступаючі війська (наприклад, під час відступу російської армії у 1915 р. територією Волині погроми відбулись у наступних населених пунктах: Локачі, Колки, Березниці, Ківерці, Млинів, Порицьк, Чарторийськ [1, с. 291]). Ситуація загострилась після початку революційних подій. На зміну умовно спокійного періоду першої половини 1917 р. прийшов час масового антиєврейського погромного руху, який відтоді став незмінним атрибутом хаосу революції. У цьому контексті територія Волині

посідає важливе значення, адже цей регіон був не лише місцем колишньої смуги осілості та осередком чорносотенного руху, який свій антиєврейський характер переніс на погляди місцевого населення, а й районом ведення бойових дій і запіллям армії. Саме тому тут яскраво простежуються різні корені антисемітизму та, відповідно, різні його прояви.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що сьогодні в історіографії не знаходимо комплексного дослідження, присвяченого антиєврейським погромам на території Волинської губернії у 1917 р. Радянська історіографія, яка з неприхованою патетичністю описувала процес розкладу частин і з'єднань колишньої імператорської армії, намагалась уникати теми антиєврейських погромів, або ж прикривала її іншими термінами. Так, наприклад, радянський історик Павло Голуб у своїй праці «Солдатські маси Південно-Західного фронту у боротьбі за владу Рад (березень 1917 р. – лютий 1918 р.)» охарактеризував дії військовослужбовців 259-го піхотного запасного полку наступним чином: «<...> солдати 259-го запасного полку в містечку Полонне здійснили масові реквізиції продовольства та одягу серед заможних прошарків населення...» [2] – хоча насправді йшлося про антиєврейські заворушення про що буде мова нижче. Значний внесок у дослідження зазначеної теми здійснив Еліас Чериковер. Його праця «Антисемітизм і погроми на Україні 1917-1918 рр. (до історії українсько-єврейських відносин)» фактично є документальним зібранням антиєврейських акцій в Україні, певна частина з яких стосується і території Волині [3]. Проблематики антиєврейських погромів в означений вище період торкнувся у своєму дослідженні Генрі Абрамсон. Історик слушно зауважив, що для контексту 1917 р. дуже важко встановити, яка частина погромів була спрямована саме проти євреїв, а яка – проти інших національностей, зокрема на Волині, де були великі осередки, заселені різними меншинами (чи стосувалась в цілому на позначення армійських безпорядків). Генрі Абрамсон робить припущення про те, що задокументування погромів 1917 р. саме міністром єврейських справ вже вказує на їхню антиєврейську спрямованість [4]. Загальну проблематику антиєврейського насильства в Україні в роки досліджували Джеффри Вейдлінгер [5], Еліса Бемпроад [6] та інші.

У пропонованому дослідженні термін «жид» вживається виключно в цитатах, що наводяться в тексті.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі основних проявів антисемітизму та антиєврейських акцій, вчинених військовослужбовцями колишньої російської імператорської армії на території Волинської губернії у другій половині 1917 року, а також встановленні факторів, що сприяли їх поширенню.

Виклад основного матеріалу. Один із ранніх проявів антиєврейського насильства на Волині у реаліях революції 1917 р. серед військовослужбовців зустрічаємо на початку літа. 2 червня спалах погрому відбувся у містечку

Катербург Кременецького повіту. Еліас Чериковер у праці «Антисемітизм і погроми на Україні 1917-1918 рр. (до історії українсько-єврейських відносин)» публікує матеріали Київського комітету допомоги єврейському населенню, що постраждало від воєнних дій. Тут значиться, що в означений вище період в Кременецькому повіті велась агітація проти євреїв-торговців. Активну участь у ній взяв один військовослужбовець, який приїхав в Катербург у відпустку. Роз'їжджаючи по селах, військовик закликав до розправи над євреями-торговцями та розкрадання їхнього майна. 2 червня під час ярмарки у Катербурзі внаслідок активної антиєврейської пропаганди були погромлені декілька єврейських магазинів. Погром було призупинено представниками армійської ради, виконавчого комітету та начальника міліції, які прибули з повітового центру [3, с. 31-32].

Однак суттєве загострення антиєврейської погромної хвилі спостерігаємо в джерелах з другої половини 1917 р. На нашу думку, це пояснюється декількома факторами. По-перше, підготовка до червневого наступу російської армії та його перебіг спричинив до повної катастрофи на фронті. Цьому сприяла активна пропаганда, яку здійснювали більшовики та їхні послідовники. Один із таких військовослужбовців, який служив на волинському операційному напрямку, згадував: «<...> під час підготовки до проведення червневого наступу проводилась серед солдат агітація не йти в наступ. В цій агітації я брав активну участь серед солдат 212 піхотного полку. Дивізія відмовилась виконати наказ, в наступ не пішла...» [7, арк. 3]. Внаслідок такої пропаганди та в міру наближення наступальної операції зросла хвиля дезертирів, яка під час боїв стала катастрофічною. Так, лише за одну ніч штурмові батальйони 11-ї Армії заарештували поблизу міста Волочиська Старокостянтинівського повіту близько 12 тисяч дезертирів. Відступ супроводжувався грабунками, гвалтуванням жінок та єврейськими погромами [8, с. 440].

По-друге, погіршення економічного становища в регіоні, про що свідчать численні замітки в місцевих газетах. Особливо гостро простежується продовольча криза в містах [9, арк. 11-15], яка не могла не провокувати погромні настрої серед населення. Не можна не згадати випадок антиєврейських безпорядків в губернському центрі Волині. 5 липня 1917 р. близько 200 жінок під будівлею продовольчої управи м. Житомира вимагали видачі їм білого борошна, яке, на їхню думку, зберігалось на місцевих складах. Зібрання носило антиєврейський характер, що в підсумку призвело до того, що жінки розійшлись по окремих будинках з метою пошуку борошна та цукру [10, арк. 3-3зв]. Безумовно, такі настрої передавались і військовослужбовцям тилкових гарнізонів, а також масі дезертирів, які поширились на Волині. Не можна відкидати також додаткового фактору – переселення євреїв з фронтових районів в запілля. Так, за підрахунками Київського товариства допомоги єврейському населенню, що

постраждало від воєнних дій, станом на липень-вересень 1917 р. на території Волинської губернії у 59-ти населених пунктах зосереджувалось 18 908 євреїв-біженців [11, арк. 4зв-5]. І, нарешті, відбувалось погіршення всебічного забезпечення самих військовослужбовців. Армія не була забезпечена достатньою кількістю зброї, боєприпасів, продовольства [12, с. 187].

29 серпня 1917 р. серія антиєврейських заворушень соціально-економічного характеру відбулась у містечку Ямпіль Кременецького повіту. Того дня о 12 годині група військовослужбовців здійснила суперечку з місцевими торговцями з приводу високих цін на яблука, груші, сливи, а також низької якості вказаних продуктів. Через півгодини близько двадцяти невідомих військовослужбовців з'явилися біля будинку торговця Іцка Гольдфарба та у підвищеному тоні вимагали від останнього відкрити власну крамницю. Враховуючи, що в цей час поряд з військовослужбовцями опинився представник місцевої міліції, акт купівлі-продажу відбувся без особливих ексцесів [13, арк. 2-3]. Однак ввечері того самого дня група з тридцяти-сорока військовослужбовців вимагала від іншого торговця, Бекхмана Розенберга, відкрити свою крамницю та «віддати різний товар, який тільки попадався їм на очі». Після завершення пограбування один із солдатів крикнув, що для однієї «крамниці цього буде достатньо». Через двадцять-тридцять хвилин до цього ж торговця знову прийшла група військовослужбовців та забрала різні галантерейні товари. За півгодини прийшла ще одна група солдат, та цього разу вона нічого не взяла, оскільки крамниця вже була повністю пограбована [13, арк. 6-6зв].

29 серпня 1917 р. солдатський натовп побив власника-єврея іншої крамниці та його родину через те, що він побачив, як військовослужбовці крали з його прилавку цигарки, туалетне мило та цукерки. Міліціонер, який прибув на місце подій, не запустив в хід справу та вимагав від солдат покинути крамницю. За півгодини цей же натовп військовослужбовців знову прибув до крамниці та взяв різні товари. Через годину вони вчергове зайшли та знову вчинили грабунок [13, арк. 7-7зв]. 29 серпня 1917 р. жертвами солдатських невдоволь, які окрім грабежів супроводжувались також побиттям, стали ще кілька осіб єврейської національності [13, арк. 7-12]. Дехто з постраждалих також вказував на факт, що спільно з військовослужбовцями в заворушеннях брали участь і певні цивільні особи з довколишніх сіл. Більше того, дехто свідчив про випадки, коли військовослужбовці віддавали частину награваних товарів цивільним особам [13, арк. 8-10зв].

24-25 вересня 1917 р. спалах антиєврейського насильства відбувся у повітовому місті Полонному. Напередодні погрому офіцери та члени полкового комітету 259-го піхотного запасного полку почали помічати серед підлеглих військовослужбовців зростання невдоволення, причиною якого стала відсутність на місцевому ринку продовольчих товарів, у тому числі тютюну та цигарок, а

також суттєве коливання цін. 24 вересня 1917 р. серед військовослужбовців було розповсюджено чутки про те, що в пивниці єврея Гевшія Гельфера продається за високими цінами вино, та і те – лише офіцерам. Того ж дня натовп військовослужбовців чисельністю близько 50 солдат увірвався до пивниці Гевшія Гельфера. Останній заявив військовослужбовцям, що вино продається лише за лікарськими рецептами та представив документи, що дозволяли продавати алкоголь. На певний період це заспокоїло солдат, однак через короткий час натовп близько 150 військових знову увірвався до пивниці та розпочав грабіж і розпивання вина. Надіслана на місце подій навчальна команда полку не змогла зупинити погрому, ба більше, частина військовослужбовців, що прибули, приєдналася до погромників. Вранці наступного дня солдатські натовпи, які з'являлись на вулицях, почали вимагати обшуку в євреїв, через що начальник воєнної міліції змушений був вчинити такі дії. У той же час розпочалися нові погроми в пивницях євреїв Овшія Рубінштейна, Зейделя Майданського. Погром перекинувся на міські квартали, де військовослужбовці під приводом обшуків у квартирах та магазинах євреїв грабували їхні товари та майно. Загалом жертвами погрому стали 98 місцевих мешканців. Свідки подій вказували, що солдати напередодні погрому говорили: «ідемо бити жидів» [14, арк. 1-4зв].

Через декілька днів антиєврейський погром за схожим сценарієм відбувся у місті Острог. 27 вересня 1917 р. окремі групи військовослужбовців 266-го піхотного полку, який дислокувався у цьому повітовому місті, відкрито заявили про своє невдоволення підняттям євреями-торговцями цін на товари першої необхідності (у поданні прокурора Житомирського окружного суду акцентувалося на тому факті, що серед особового складу полку більш як 150 військовослужбовців складали поповнення з колишніх каторжан, які прибули із Сибіру [15, арк. 2]). Невдоволення переросло у погром крамниць, мануфактурних та взуттєвих магазинів, винного погребу єврея Куперштейна. Прислані начальником гарнізону для втихомирення погрому дві роти бійців також долучились до погромників [15, арк. 2-3а]. Близько 23 години учасники погрому вчинили пожежу пограбованих напередодні магазинів. Наступного дня погром продовжився, через що повітовим комісаром за погодженням акцизного нагляду було прийнято рішення про знищення всіх запасів спирту на місцевому державному складі. До погромників прибув головний комісар XI армії та намагався щодо них «вжити заходів морального впливу», однак безрезультатно, оскільки погром продовжився і на очах представників влади [15, арк. 2-3а]. Пізніше, під час здійснення слідчих дій, вдалось встановити, що певна частина військовослужбовців здійснювала антиєврейську агітацію та стала фактично «натхенниками подій 27–29 вересня». А під час самого погрому лунали антиєврейські заклики. Так, підпрапорщик Матвієнко під час пожежі магазинів

кричав: «не потрібно гасити пожежу, нехай жида горять» [15, арк. 4-5]. Варто зауважити той факт, що, за свідченнями очевидців, під час погрому до військовослужбовців долучилася також і певна частина цивільних осіб [15, арк. 4зв].

У середині жовтня 1917 р. військовослужбовці 259-го запасного полку знову вчинили антиєврейські заворушення у м. Полонному. 15 жовтня 1917 р. серед військовослужбовців поширились чутки про необхідність здійснення обшуку євреїв з метою пошуку горілки. Зазначені заходи були розпочаті о 14 годині. Офіцери та члени полкового комітету не змогли втихомирити військовослужбовців (останні змушені були відпустити заарештованих погромників під тиском солдатського натовпу), тому наступного дня погромні заходи були продовжені. 17 жовтня 1917 р. близько 1000 військовослужбовців зібрались на ринковій площі м. Полонного із закликом громити крамниці, адже в них зберігалися запаси мила. Того дня також було пограбовано квартири та магазини 7-ми місцевих євреїв [16, арк. 1-2].

Наростання хвилі антиєврейського насильства не могли не помічати представники військової та цивільної влади, а також політичних партій та організацій. Вже 1 жовтня 1917 р. вийшов наказ головнокомандувача військами Південно-Західного фронту генерал-лейтенанта Миколи Володченка, в якому останній підтвердив факт існування погромної хвилі у смузі відповідальності його армій та закликав виборні організації до більшої допомоги своїм начальникам та представникам Тимчасового уряду. Однак, згадуючи в наказі погроми, головнокомандувач не підкреслював наявності антисемітизму у підпорядкованих військах [17, с. 3].

У жовтні 1917 р. з робочим візитом до Волинської губернії прибув уповноважений від партії Бунд – Давид Ліпець. В обов'язки його поїздки входило розслідування погромного руху в губернії. У доповідній записці, яку Давид Ліпець подав на адресу ЦК Бунд, він, зокрема, писав, що основними причинами погромів у містах є економічний занепад, а у селах – земельні конфлікти. Щодо перебігу єврейських погромів автор записки зазначав наступне: «<...> Виростають, наче з-під землі, підпільні агітатори, які кидають у роздратовану масу дивні наклепи й гучні лозунги. Першими жертвами стають склади спирту, а потім сп'яніла маса сунеться у села до поміщиків і в міста до торговців взагалі, і до євреїв зокрема. Якщо з'являються листівки, надруковані або гектографовані, вони мають очевидний чорносотенний характер. При розслідуванні погромів у різних частинах нашої губернії легко побачити, що ми маємо тут справу з систематичною, яскраво вираженою роботою. Ця робота тут, у губернії, особливо плідна саме тому, що чорна сотня пустила глибокі корені» [18, арк. 10-13].

5 жовтня 1917 р. у друкованому органі меншовиків «Робітнича газета» вийшла стаття під назвою «Кривавий привид». У ній автори зазначали про те, що значна частина вини за розв'язання єврейських погромів лежить саме на

більшовиках, які, кидаючи в маси демагогічні гасла, особливо не переймалися про наслідки своєї пропаганди: «У дні з 3 по 5 липня було помічено, що серед мас, які йшли за більшовиками, антисемітські промови користувалися немалим успіхом. І тепер більшовицька агітація створює погромний настрій, який може легко перерости в єврейські погроми...» [19, с. 430-431]. Зазначене у своїх спогадах підкреслив член УПСФ Арнольд Марголін. Описуючи свою подорож населеними пунктами Чернігівської губернії в жовтні-листопаді 1917 р. він мав можливість спілкуватись із військовослужбовцями, які дезертирували з фронту. Останні у своїй масі вже називали себе більшовиками, що для них означало «більше не воювати», а Олександра Керенського та 12 його міністрів називали «жидами». Коли ж Арнольд Марголін намагався пояснити солдатам, що міністри Тимчасового уряду разом із його головою не були євреями, а навпаки – саме Лев Троцький був представником єврейської національності, то військовослужбовці відповідали: «ну що ж, можливо Троцький і єврей, але він за мир, отже – наш» [20, с. 39]. Про вину більшовицьких агітаторів у наростанні антиєврейської погромної хвилі в 1917 р. згадує у своїй статті колишній голова Ради Народних Міністрів УНР Борис Мартос, яку він підготував для судового засідання у процесі Шварцбарда. Автор зазначав, що погроми в той час на території Волинської та Подільської губерній робили війська, натхненні більшовицькою агітацією [21, арк. 1].

У газеті «Neu Zeit» («Новий час») від 30 жовтня 1917 р. анонімний автор статті з назвою «Солдатські погроми» стверджував про схожі тенденції, які мали місце під час здійснення єврейських погромів. Так, однаковим приводом вбачалися дорожнеча товарів та спекуляція. Погроми зазвичай розпочинали ті військовослужбовці, які, як правило, ухилялися від фронту. До погромників приєднувались місцеві міщани та селяни з довколишніх сіл. Місцеві демократичні органи влади були не в змозі зупинити погром на місці, їх ніхто не слухався. У статті також зазначалося, що мали місце «старі штрихи» погромів: відкрита антиєврейська агітація, призначення дня погрому, та швидке закінчення погрому у випадку збройного опору. Автор газетної замітки підводив до думки про організований характер погромів [22, арк. 3027].

Спостереження невідомого автора вказаної замітки про здійснення погрому військовослужбовцями, які ухилялися від фронту, на нашу думку, є доволі слушним. Наведені вище приклади антиєврейського насильства географічно відносяться до армійського запілля та здебільшого стосуються військовослужбовців запасних військових частин. У даному випадку доречно згадати зауваження Генерального секретаря військових справ Симона Петлюри, висловлене ним 28 листопада 1917 р. під час засідання Малої Ради. Від імені фракції сіоністів Йосип Шехтман вніс питання з приводу хвилі єврейських погромів: які дії в даному випадку вживає Генеральний секретаріат та чи

розглядається доцільність надання дозволу євреям-військовослужбовцям групуватись в дружини самооборони. На це питання Симон Петлюра зазначив, що ситуація, яка склалася, стала результатом спадщини російської влади, а погроми здебільшого здійснюються військовослужбовцями запасних частин, які знаходяться в фронтовому запіллі [23, с. 2]. На думку історика Михайла Ковальчука, саме солдати військових залог, які не бажали йти на фронт, забезпечували найбільшу підтримку більшовикам [24, с. 105].

Поряд з погромами зростали також випадки індивідуального антиєврейського насильства. Зокрема, 15 листопада 1917 р. на трьох євреїв-купців, які їхали з Острога в Шумськ, здійснили розбійний напад троє «казаков». Нападники забрали в євреїв різноманітне майно: від срібного годинника, грошей, до зимнього пальто та коня [25, арк. 1-7]. 17 грудня 1917 р. у селищі Ляхівці Острозького повіту трьома невідомими у військовій формі було здійснено спробу грабунку магазина єврейського торговця Хаїма Гарцмана. Військовослужбовці зі знятими знаками розрізнення насильно намагались забрати сувій сукна у єврея [26, арк. 1-3зв].

12 грудня 1917 р. антиєврейський спалах насильства охопив містечко Дубно. Того дня на місцевому ринку близько 10-ти озброєних військовослужбовців почали агітувати місцеве населення та солдатів до погрому магазинів. Зовсім скоро натовп охочих взяти участь у погромі сягнув майже 100 чоловік. Безпосереднім приводом став постріл невідомої особи у натовп, після чого почали кричати, що «євреї стріляють в росіян. Погромники кинулись до магазинів, почали збивати замки та грабувати, що закінчилось близько 19 години. Наступного дня погром продовжився. І лише прибуття вантажівки з кулеметами та бронеавтомобіля, які надіслала повітова українська рада, вплинуло на погромників, які припинили свої дії. Всього за час погрому було пограбовано 13 магазинів [27, арк.1-2].

У ніч з 15 на 16 грудня 1917 р. відбувся погром у повітовому місті Кременець. Як вказано у протоколі засідання Кременецької міської думи, погром здійснила банда у «сірих шинелях». Військові частини, які дислокувались у місті, не заступились за місцевих мешканців. Наступного дня після погрому представники влади, не задоволені діяльністю кременецької міліції, ініціювали створення місцевої самооборони: військові 15-ї Сандомирської сотні видали міській владі 40 гвинтівок для місцевої самооборони та погодились взяти участь в охороні міста. Міська управа також звернулася і до інших військових частин гарнізону з проханням допомогти в охороні міста, наголошуючи при цьому, що самоврядування не переслідує жодних політичних чи партійних цілей. Однак, вищезазначені заходи до суттєвих результатів не призвели. То ж враховуючи даний факт, міська управа на засіданні Кременецької міської думи пропонувала гласним підтримати наступні кроки: 1) звернутись до Генерального секретаріату

УНР з проханням вислати до міста надійну українську військову частину та залишити у Кременці 15-ту Сандомирську сотню; 2) клопотати перед Генеральним секретаріатом про надання місцевій самообороні більшої кількості зброї; 3) увійти у взаємодію з нещодавно сформованим загonom Вільного козацтва з питань охорони міста. Підтримавши в цілому позицію представника міської управи, Кременецька міська дума постановила також створити комісію з охорони міста та доручити їй увійти у взаємодію з Радою робітничих та солдатських депутатів для формування ефективної самооборони міста [28, арк. 114-115]. Згідно з протоколом засідання, жертвами погрому стали двоє мешканців [28, арк. 114-115]. Інші дані наводяться в телеграмі начальника міліції Кременецького повіту, адресованій віце-секретарю з єврейських справ, де вказано, що внаслідок погрому, вчиненому 15-16 грудня 1917 р., постраждало 9 євреїв-торговців [29, арк. 1117-1119].

У грудні 1917 р. жителі-євреї містечка Миропіль надіслали звернення до Генерального секретаріату, у якому зазначили, що бояться повторення подій, які стались у Полонному. Вони зауважили, що в серпні 1917 р. у містечку на квартирах місцевих євреїв розмістились військовослужбовці ветеринарного шпиталю XI армії та 3-ї запасної кулеметної роти. Певний період часу військові та цивільні співіснували мирно. Однак, по прибуттю поповнення та з огляду на погром у Полонному, ситуація у містечку стала загострюватися. Військовослужбовці змушували місцевих торговців продавати за безцінь товари (часто доволі непотрібні для них), а згодом почали просто забирати товари, які їм подобались. Тож, намагаючись упередити погром, мешканці містечка звертались до української влади по допомогу: «<...> Але ми, жителі м. Мирополя, хочемо вважати, що живемо на території щойно сформованої Української республіки, і надіємось, що молода республіка зуміє вчасно вжитими заходами захистити нас від погромних ексцесів...» [30, арк. 1417-1417зв].

У грудні 1917 р. єврейський погром також було здійснено і в Овручі. Вночі з 15 на 16 грудня 1917 р. під прикриттям пострілів було пограбовано більш як 60 єврейських крамниць. Погром здійснили військовослужбовці 265-го полку [31, арк. 1190-1191]. Очевидці погрому вказували, що він пройшов на «на старий російський манер»: унаслідок нічних грабежів постраждало близько 60 єврейських прилавків, а пограбовані товари були вивезені місцевими селянами [3, с. 55-56].

Висновки. Із другої половини 1917 р. спалахи насилля над євреями відбулися у більшості великих міст Волинської губернії. Фактором, який сприяв поширенню антисемітських настроїв в армійському середовищі, стало солдатське невдоволення, викликане поганим забезпеченням військовослужбовців. Провальний наступ на фронті призвів до масового дезертирства та непокори. До того ж, варто зауважити, що антиєврейське насильство наростало

одночасно зі зростанням популярності більшовицьких ідей в армійському середовищі. Погроми, як правило, відбувались за схожим сценарієм: приводом ставало підняття цін на необхідні для військовослужбовців товари (або їх повна відсутність на ринку), насильство здебільшого розпочиналось із торгових крамниць місцевих євреїв, супроводжувалось грабунками, розпиванням спиртних напоїв, підпалами. У деяких випадках до військовослужбовців долучались також і цивільні особи. Погроми мали переважно соціально-економічний характер. Таким чином, антиєврейські акції, які на території Волинської губернії масово розпочались з другої половини 1917 р., стали невід'ємним атрибутом революційних подій у наступні кілька років.

Література:

1. Из чорної книги російського єврейства. *Еврейская старина*. 1918, ст. 291: URL: <https://archive.org/details/1917-18-es/page/291/mode/1up> (дата звернення: 14.07.2025).
2. Голуб П. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов (март 1917 г. - февраль 1918 г.). Київ. 1958. 256 с.
3. Чериковер И. Антисемитизм и погромы на Украине 1917-1918 гг. (к истории украинско-еврейских отношений). Берлін: Ostjüdisches Historisches Archiv. 1923. 335 с.
4. Абрамсон Г. Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу (1917-1920). Київ: Дух і Літера. 2017. 173 с.
5. Veidlinger J. In the Midst of Civilized Europe: The Pogroms of 1918-1921 and the Onset of the Holocaust. New York: Metropolitan Books, Henry Holt and Company. 2021. 298 p.
6. Bemporad E. Legacy of Blood: Jews, Pogroms, and Ritual Murder in the Lands of the Soviets. New York: Oxford University Press. 2019. 238 p.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (далі – ЦДАГОУ), Ф.59. Оп.1. Спр. 953.
8. Figes O. Tragedia narodu. Rewolucja rosyjska 1891-1924. Warszawa: Wielka Litera. 2023. 440 s.
9. Державний архів Житомирської області Ф. Р-1. Оп.1. Спр. 118.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК, м. Київ). Ф.317. Оп.1. Спр. 6093.
11. Державний архів Київської області. Ф. 445. Оп.1. Спр. 281.
12. Нариси історії української революції 1917-1921 рр. Книга 1 / В.Ф. Верстюк та ін. Київ: Наукова думка, 2011. 390 с.
13. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). Ф.49. Оп.1. Спр. 511.
14. ЦДІАК, м. Київ. Ф.317. Оп.1. Спр. 6101.
15. ЦДІАК, м. Київ. Ф.317. Оп.1. Спр. 6100.
16. ЦДІАК, м. Київ. Ф.317. Оп.1. Спр. 6102.
17. Нова Рада. 10 жовтня, 1917. С. 3.
18. ЦДАГОУ, Ф.41. Оп.1. Спр.8.
19. The Russian Provisional Government 1917. Documents. Volume I. / ed. by R. Browder, A. Kerensky. Stanford: Stanford university press. 1961. 477 p.
20. Марголін А. Украина и политика Антанты (записки еврея и гражданина). Берлін: Издательство С.Ефрона (б.д). 1922. 397 с.
21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України Ф.3890. Оп.1. Спр.10.

22. Yidisher Visnshaftlekher Institut Archives (далі – YIVO Archives). Record Group 80. Folder 32.
23. Нова Рада. 30 листопада, 1917. С. 2.
24. Ковальчук М. Битва двох революцій: Перша війна Української Народної Республіки з Радянської Росією. 1917-1918 рр. Т. 1. Київ: Видавничий дім «Стилос». 2015. 608 с.
25. ДАВО. Ф.49. Оп.1. Спр. 513.
26. Державний архів Рівненської області. Ф.210. Оп.1. Спр.3.
27. ЦДІАК України, м. Київ, Ф.317, Оп.7. Спр.5218.
28. Державний архів Тернопільської області. Ф.242. Оп.1. Спр.67.
29. YIVO Archives. Record Group 80. Folder 18.
30. YIVO Archives. Record Group 80. Folder 20.
31. YIVO Archives. Record Group 80. Folder 19.

References:

1. Iz chornoi knyhy rosiiskoho yevreistva. [From The Complete Black Book of Russian Jewry] *Evreiskaia staryna*. 1918, st. 291: URL: <https://archive.org/details/1917-18-es/page/291/mode/1up> [In Russian] (Accessed 14 July 2025).
2. Holub P. Soldatskye massy Yuho-Zapadnoho fronta v borbe za vlast Sovetov (mart 1917 h. - fevral 1918 h.). [Soldier Masses of the Southwestern Front in the Struggle for Soviet Power (March 1917 - February 1918).] Kyiv. 1958. 256 s. [in Russian].
3. Cherykover Y. Antysemytyzm y pohromy na Ukraine 1917-1918 hh. (k ystoryy ukraynsko-evreiskyyh otnosheniy). [Antisemitism and Pogroms in Ukraine 1917-1918 (On the History of Ukrainian-Jewish Relations)] Berlin: Ostjüdisches Historisches Archiv. 1923. 335 c. [in Russian].
4. Abramson H. Molytva za vladu. Ukraintsi ta yevrei v revoliutsiinu dobu (1917-1920). [Prayer for Government. Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917-1920] Kyiv: Dukh i Litera. 2017. 173 s. [in Ukrainian].
5. Veidlinger J. In the Midst of Civilized Europe: The Pogroms of 1918-1921 and the Onset of the Holocaust. New York: Metropolitan Books, Henry Holt and Company. 2021. 298 p. [in English].
6. Bemporad E. Legacy of Blood: Jews, Pogroms, and Ritual Murder in the Lands of the Soviets. New York: Oxford University Press. 2019. 238 p. [in English].
7. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky (dali – TsDAHOU) [Central State Archives of Foreign Archival Ukrainian], F.59. Op.1. Spr. 953. [In Ukrainian].
8. Figes O. Tragedia narodu. Rewolucja rosyjska 1891-1924. Warszawa: Wielka Literatura. 2023. 440 s. [in Polish].
9. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State Archives of Zhytomyr Region] F. R-1. Op.1. Spr. 118. [in Russian].
10. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (dali – TsDIAK, m. Kyiv), m. Kyiv. [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv] F.317. Op.1. Spr. 6093. [in Russian].
11. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti. [State Archives of Kyiv Region] F. 445. Op.1. Spr. 281. [in Russian].
12. Narysy istorii ukrainskoi revoliutsii 1917-1921 rr. Knyha 1 [Essays on the History of the Ukrainian Revolution 1917-1921. Book 1.] / V.F. Verstiuk ta in. Kyiv: Naukova dumka, 2011. 390 s. [in Ukrainian].
13. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archive of Volyn Oblast] (dali – DAVO). F.49. Op.1. Spr.511. [in Russian].
14. TsDIAK, m. Kyiv. F.317. Op.1. Spr. 6101. [in Russian].
15. TsDIAK, m. Kyiv. F.317. Op.1. Spr. 6100. [in Russian].

16. TsDIAK, m. Kyiv. F.317. Op.1 Spr. 6102. [in Russian].
17. Nova Rada. [New Council] 10 zhovtnia, 1917. S. 3. [in Ukrainian].
18. TsDAHOU, F.41. Op.1. Spr.8. [in Yiddish].
19. The Russian Provisional Government 1917. Documents. Volume I. / ed. by R. Browder, A. Kerensky. Stanford: Stanford university press. 1961. 477 p. [in English].
20. Marholin A. Ukrayna y polytyka Antanty (zapysky evreia y hrazhdany). [Ukraine and Policy of the Entente (Notes of a Jew and a Citizen).] Berlyn: Yzdatelstvo S.Efrona (b.d). 1922. 397 s. [in Russian].
21. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine] F.3890. Op.1. Spr.10. [in Ukrainian].
22. Yidisher Visnshaftlekher Institut Archives (dali – YIVO Archives). Record Group 80. Folder 32. [in Russian].
23. Nova Rada. [New Council] 30 lystopada, 1917. S. 2. [in Ukrainian].
24. Kovalchuk M. Bytva dvokh revoliutsii: Persha viina Ukrainskoi Narodnoi Respubliky z Radianskoi Rosiieiu. 1917-1918 rr. T. 1. [The Battle of Two Revolutions: The First War of the Ukrainian People's Republic with Soviet Russia. 1917-1918. Vol. 1] Kyiv: Vydavnychiy dim «Stylos». 2015. 608 s. [in Ukrainian].
25. DAVO. F.49. Op.1. Spr. 513. [in Russian].
26. Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. [State Archive of Rivne Oblast] F.210. Op.1. Spr.3. [in Russian].
27. TsDIAK Ukrainy, m. Kyiv, F.317, Op.7. Spr.5218. [in Russian].
28. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. [State Archive of Ternopil Oblast] F.242. Op.1. Spr.67. [in Russian].
29. YIVO Archives. Record Group 80. Folder 18. [in Russian].
30. YIVO Archives. Record Group 80. Folder 20. [in Russian].
31. YIVO Archives. Record Group 80. Folder 19. [in Russian].